

УДК 341.9:341.01

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.13>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА: ВПЛИВ НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Бова Є.Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
ORCID: 0000-0002-5270-1525

Материнко М.О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID: 0000-0003-0426-5818

Бова Є.Ю., Материнко М.О. Сучасні виклики та трансформації міжнародного приватного права: вплив на правове регулювання в Україні.

У статті досліджено сучасні виклики та трансформації міжнародного приватного права в умовах євроінтеграційних процесів і повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Авторами розкрито вплив глобалізаційних процесів, масової міграції населення, значних трансформацій у сфері власності, підприємницької діяльності, сімейних, спадкових і договірних правовідносин на динаміку формування приватноправових відносин з іноземним елементом. Визначено, що Закон України «Про міжнародне приватне право» 2005 року, залишаючись базовим актом колізійного регулювання, уже не повною мірою відповідає сучасним реаліям, що зумовлює необхідність його системного оновлення. На підставі аналізу доктрини й актуальної судової практики з'ясовано проблеми гармонізації українського законодавства з правом ЄС, потребу модернізації механізмів визначення юрисдикції, вибору застосовного права та визнання іноземних судових рішень.

Окрему увагу автори приділяють впливу воєнного стану в Україні на збільшення кількості транскордонних спорів, ускладнення процедур встановлення особистого статусу, підтвердження місця проживання та правового режиму майна, що перемістилося між юрисдикціями. Проаналізовано виклики, пов'язані зі застосуванням норм міжнародного гуманітарного права та права прав людини, а також окреслено прогалини у міжнародно-правовому регулюванні використання штучного інтелекту й цифрових технологій у транснаціональних відносинах. Узагальнено позитивні впливи та можливі наслідки для українського правозастосування.

Обґрунтовано доцільність оновлення або перекодифікації міжнародного приватного права України відповідно до *acquis* ЄС, тенденцій уніфікації права, з урахуванням потреб правозастосування в умовах війни та післявоєнного відновлення. Автори підкреслюють, що модернізація міжнародного приватного права є ключовою умовою забезпечення правової стабільності, ефективного захисту прав учасників транскордонних приватноправових відносин, посилення міжнародної співпраці та інтеграції України в європейський правовий простір.

Ключові слова: міжнародне приватне право, міжнародні відносини, приватно-правові відносини, уніфікація приватного права, механізми правового регулювання.

Bova E.Y., Maternko M.O. Contemporary challenges and transformations in private international law: impact on legal regulation in Ukraine.

The article examines contemporary challenges and transformations in private international law in the context of European integration processes and full-scale armed aggression by the Russian Federation

against Ukraine. The authors reveal the impact of globalization processes, mass migration, significant transformations in the sphere of property, entrepreneurial activity, family, inheritance, and contractual legal relations on the dynamics of the formation of private law relations with a foreign element. It is determined that the 2005 Law of Ukraine “On International Private Law,” while remaining the basic act of conflict of laws regulation, no longer fully corresponds to modern realities, which necessitates its systematic updating. Based on an analysis of doctrine and current judicial practice, the problems of harmonizing Ukrainian legislation with EU law, the need to modernize mechanisms for determining jurisdiction, selecting applicable law, and recognizing foreign court decisions have been identified.

The authors pay particular attention to the impact of martial law in Ukraine on the increase in the number of cross-border disputes, the complication of procedures for establishing personal status, confirming place of residence, and the legal regime of property that has moved between jurisdictions. The challenges associated with the application of international humanitarian law and human rights law are analyzed, and gaps in the international legal regulation of the use of artificial intelligence and digital technologies in transnational relations are identified. The positive impacts and possible consequences for Ukrainian law enforcement are summarized.

The authors justify the expediency of updating or recodifying Ukraine’s private international law in accordance with the EU *acquis* and trends in the unification of law, taking into account the needs of law enforcement in wartime and post-war reconstruction. The authors emphasize that the modernization of private international law is a key condition for ensuring legal stability, effective protection of the rights of participants in cross-border private law relations, strengthening international cooperation, and integrating Ukraine into the European legal space.

Key words: international private law, international relations, private legal relations, unification of private law, mechanisms of legal regulation.

Постановка проблеми. Міжнародне приватне право (далі – МПП) традиційно регулює приватні правовідносини, які мають „іноземний елемент” – тобто коли сторони, місце виконання, об’єкти, майно або інші елементи пов’язані з різними правовими юрисдикціями. В умовах зростаючих глобалізаційних процесів, підвищення мобільності громадян, активізації зовнішньоекономічної діяльності, трудової міграції, міжнародних шлюбів тощо – значення МПП постійно зростає. Для України як держави, що активно інтегрується до Європейського простору та переживає глибоку трансформацію у зв’язку з військовими діями – питання адаптації МПП є особливо актуальним. З одного боку – євроінтеграційні зобов’язання й потреба гармонізації з нормами ЄС; з другого – нові реалії, пов’язані з воєнним станом, масштабними руйнуваннями, порушенням норм міжнародного права, масовою міграцією, приватноправовими відносинами з іноземними елементами.

Метою дослідження є системний аналіз впливу сучасних політичних й соціально-правових процесів на МПП України, виявлення нових або переформованих норм, а також оцінка можливих наслідків для українського правозастосування.

Стан опрацювання проблематики. Різноманітні аспекти міжнародного приватного права знайшли відображення у працях багатьох зарубіжних дослідників, серед яких варто виокремити роботи: Мортен М. Фогт [3], Сільвії Маріно [7], Томаса Пфайффера [9]. Вагомий внесок у розвиток концептуальних положень міжнародного приватного права вітчизняних науковців. Так, Задорожна С.М. [6] у своєму дослідженні обґрунтувала загальні принципи міжнародного права, закріплені у Вестфальському мирному договорі, що слугував базою для встановлення європейського правопорядку та підґрунтям для універсального правопорядку. Автори Мануїлова К.В. і Гребенюк Д.О. [10] схарактеризували сучасні глобальні виклики міжнародного права, їхній вплив на взаємодію міжнародного публічного і приватного права, а також еволюцію правових підходів у напрямі формування більш гнучких та адаптивних механізмів правового регулювання. Історичні витоки і проблематику термінології «міжнародне приватне право», що впливає на його специфіку і завдання у своїй роботі окреслила Матвєєва А.В. [4]. Вона відзначає посилення уніфікації права як домінуючу тенденцію сучасного розвитку міжнародного приватного права. Пасечник О.В. [8] визначила сутність і систему джерел міжнародного права в сучасних умовах, обґрунтовує доцільність встановлення ієрархії та пріоритетності цих джерел, окреслює проблемні питання, що пов’язані з правовим регулюванням сучасних міжнародних правових відносин. Окремі аспекти адаптації міжнародного права до нових форм збройних конфліктів окреслила Сердюк Н.А. [5], зокрема, проаналізувала правові аспекти російської агресії та оцінила реакцію міжнародного

співтовариства крізь призму міжнародного гуманітарного права, прав людини й права на мир. Сущ О. [2] розглядає вплив сучасних політико-правових процесів на міжнародне право України. Водночас сьогодні очевидним є трансформація підходів до розуміння міжнародного приватного права, зміна вектора його розвитку та необхідність переосмислення цілей і завдань цієї галузі в Україні з урахуванням умов воєнного часу й євроінтеграційних перспектив.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про міжнародне приватне право» (2005) залишається базовим актом, який регулює питання колізій, тобто визначення застосовного права, юрисдикції, визнання і виконання іноземних рішень, правочинів, сімейних, спадкових, майнових, зобов'язальних та інших відносин з іноземним елементом [1]. Закон закріплює ключові інститути міжнародного приватного права, зокрема колізійні норми, автономію волі сторін, правову кваліфікацію, зворотне відсилання та принцип взаємності. Окремі категорії правовідносин, зокрема майнові, представницькі та сімейні, врегульовані спеціальними правилами, наприклад, до довіреності застосовується право держави її видачі. Однак, з моменту прийняття закону минуло понад 15 років, і значно змінились як міжнародні реалії, так і національна ситуація. Відтак постало питання адаптації МПП до нових умов.

Серед новітніх викликів і змін, які вимагають адаптації МПП: Євроінтеграція, війна, практична динаміка. Так, у контексті прагнення України до інтеграції в ЄС МПП має наблизитися до норм Європейського приватного права (EU Private International Law). Згідно з останніми аналітичними доповідями, Україна уже розпочала впровадження відповідних кроків – підвищується увага до узгодження норм колізії, юрисдикції, визнання й виконання рішень, а також процедур розв'язання спорів. Це означає, що в майбутньому може знадобитися оновлення або навіть перекодифікація МПП з урахуванням стандартів ЄС – зокрема, щодо конфлікту законів, автономії волі сторін, захисту прав учасників транскордонних відносин. [2; 3]. На додаток до цього, Матвеева А.В. [4, с. 68-69] відмічає, що загальним призначенням кодифікаційної діяльності є ухвалення кодифікованого нормативного акта, спрямованого на вдосконалення як форми, так і змісту законодавства. Кодифіковані акти покликані забезпечувати упорядкованість, стабільність та ефективність функціонування і розвитку відповідної галузі права. Важливою передумовою результативної кодифікації є врахування взаємозв'язку та спорідненості окремих галузей законодавства при регулюванні однорідних суспільних відносин, що зумовлює необхідність узгодження нового акта з уже чинними кодифікованими актами та відповідними правовими нормами. У цьому контексті провідне значення для кодифікації має уніфікація норм міжнародного приватного права.

З повномасштабною війною, введенням воєнного стану, переміщенням людей, біженців, зміною місць проживання, власності, бізнесів – зросла кількість приватних відносин з іноземним елементом: переміщення між юрисдикціями, майно, спадщина, сімейні стосунки, трудові відносини тощо. Це створило нові завдання для правозастосування: потреба враховувати зміни адрес, громадянства, перебування, часто – на фоні нестабільності, зміни юрисдикцій, ризиків. Автори відзначають, що ці обставини «мобілізували» сферу МПП і вимагають її адаптації. Паралельно, держава вже запроваджує нові нормативні акти, що прямо чи опосередковано торкаються приватноправових відносин із іноземним елементом – наприклад, щодо майна, прав на власність, захисту прав в умовах воєнного стану [5; 2].

У контексті збройної агресії російської федерації проти України Задорожна С.М. [6, с. 243] об'єктивно говорить про грубе порушення основоположних принципів міжнародного приватного права, а також норм міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини, що зумовлює необхідність посилення міжнародно-правових механізмів притягнення держави-агресора до відповідальності, забезпечення ефективного міжнародного правосуддя, розширення санкційних інструментів та консолідації зусиль міжнародного співтовариства з метою відновлення миру, захисту прав людини та підтримання міжнародної безпеки. Авторка спирається на принцип мирного вирішення міжнародних спорів як один із фундаментальних принципів міжнародного права, що бере свій початок із Вестфальської системи міжнародних відносин, яка закріпила обов'язок дотримання миру не лише за безпосередніми сторонами конфлікту, а й за всіма суб'єктами міжнародного права. Його подальший розвиток тісно пов'язаний із формуванням принципу заборони застосування сили, що став одним із наріжних каменів сучасного міжнародного правопорядку. Щодо дотримання прав людини під час збройної агресії, на переконання Сільвії Маріно [7] особливої уваги заслуговує Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ). Україна активно вико-

ристовує механізм ЄКПЛ для міждержавних справ проти Росії щодо агресії, окупації, депортацій, а також для захисту прав цивільного населення на тимчасово окупованих територіях.

Поряд із цим існує низка практичних проблем і викликів. На сьогодні існує проблема розбіжності між нормами МПП 2005 року та сучасними реаліями – як фактичними (війна, міграція), так і нормативними (європейська інтеграція). Відсутність оновленого кодифікаційного оновлення МПП може призвести до юридичної невизначеності, проблем з підсудністю, з визначенням застосовного права, з визнанням і виконанням рішень іноземних судів або рішень, пов'язаних з майном, яке перемістилося. Водночас, судова практика та потреби реального життя показують, що доводиться все частіше застосовувати принципи, які більше відповідають модерним стандартам приватного міжнародного права: автономія волі, врахування міжнародних договорів, справедливість, ефективність, захист прав особи [2].

На переконання деяких науковців [8; 9] істотною проблемою у сфері міжнародного приватного права є наявність широкого спектра відповідних джерел, включаючи численні міжнародні договори. Якщо справа охоплюється кількома документами, це є конфліктом між колізійними нормами, який можна вирішити шляхом «ранжування колізій» у національному праві приватного права або в міжнародних документах.

Відсутні ефективні та уніфіковані механізми міжнародно-правового регулювання використання штучного інтелекту в транснаціональних приватноправових відносинах, що проявляється у складнощах визначення юрисдикції, забезпечення відповідальності за порушення прав користувачів із різних держав, а також гарантування належного рівня захисту персональних даних і конфіденційності відповідно до міжнародних стандартів [10, с. 621].

Разом із цим нові норми та правові акти мають вагомий вплив на МПП в Україні. Хоча базовий Закон МПП досі діє без суттєвого оновлення, останні роки відзначені такими важливими змінами: прийняття нормативних актів, пов'язаних із захистом майна, правом на власність, зокрема – з питаннями, пов'язаними з воєнним станом та власністю російських юридичних та фізичних осіб. Наприклад, Закон України «Про основні засади примусового вилучення об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів в Україні» (2022) [2];

зростання ролі міжнародних договорів, а також потреба в імплементації норм міжнародного та європейського права у внутрішнє законодавство України, що стосується приватних відносин із іноземним елементом [11];

активізація юридичної й академічної дискусії про необхідність перескладення або перекодифікації МПП в Україні – з огляду на сучасні реалії, правову практику, вимоги ЄС [2].

Проведене дослідження дозволяє узагальнити позитивні і негативні наслідки для України. Серед позитивних впливів:

адаптація до європейських стандартів – якщо будуть імplementовані більш сучасні норми, це підвищить правову визначеність для інвесторів, громадян, бізнесів, які працюють з іноземним елементом;

покращення захисту прав осіб та власності – у кризових умовах (війна, переміщення, майнові спори) актуальні механізми міжнародного визнання, виконання рішень, визначення захищеного права, підсудності;

юридична стабільність і прогнозованість – реформа МПП дасть змогу уникати колізій, правових прогалин, невизначеності, що є критично важливим в умовах змін.

На нашу думку, виклики і ризики включають:

правова невизначеність на перехідному етапі – поки старі норми не переглянуті, практики розв'язання нових типів спорів можуть бути хаотичними;

необхідність узгодження з міжнародними зобов'язаннями – імплементація норм міжнародних договорів може стикатись з внутрішньою правовою традицією України, що вимагатиме ретельного законодавчого та судового регулювання;

судові навантаження та ресурсні виклики – зростання крос-кордонних спорів, потреба в перекладах, доказах, юрисдикційних рішеннях, виконанні рішень, – все це потребує розвитку інституцій та судової практики.

Виходячи з цього наступними логічними кроками адаптації МПП в Україні можуть бути наступні:

– розробка **оновленої редакції закону про МПП** з урахуванням стандартів ЄС – нові норми про юрисдикцію, вибір права, визнання і виконання рішень, процедури вирішення спорів;

- забезпечення **імплементції ключових міжнародних договорів** та гармонізації термінології, підходів, процедур;
- створення **судової практики і правозастосування**, що враховує нові реалії: переміщення, майно, зміни у громадянстві, власності, бізнесі, – за зручними, чіткими процедурами;
- розвиток **освітньої й наукової бази**: навчальні програми, доктринальні дослідження, аналіз практики, публікації, підготовку юристів, які спеціалізуються на сучасному МПП.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що міжнародне приватне право в Україні перебуває у фазі глибокої трансформації, зумовленої як євроінтеграційними процесами, так і безпрецедентними викликами, спричиненими повномасштабною збройною агресією російської федерації. Чинний Закон України «Про міжнародне приватне право» 2005 року, хоча й виконує базову регулятивну функцію, дедалі більше виявляє свою обмеженість у контексті сучасних транснаціональних відносин, масової міграції, змін у сфері власності, бізнесу, сімейних та спадкових правовідносин з іноземним елементом.

Обґрунтовано, що ключовими векторами розвитку МПП в Україні є гармонізація з правом Європейського Союзу, уніфікація колізійних норм, посилення ролі міжнародних договорів та адаптація правозастосування до умов воєнного стану. Водночас виявлено низку системних проблем, зокрема правову невизначеність у перехідний період, складнощі у визначенні юрисдикції та застосовного права, а також відсутність належного міжнародно-правового регулювання новітніх сфер, таких як використання штучного інтелекту у транскордонних приватноправових відносинах.

Доведено, що подальша модернізація міжнародного приватного права є необхідною умовою забезпечення правової стабільності, захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також підвищення прогнозованості правового середовища в Україні. Реформування МПП має здійснюватися комплексно, з урахуванням європейських стандартів, судової практики, міжнародних зобов'язань України та реальних потреб правозастосування в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень у цій сфері є: розробка концепції оновленої кодифікації міжнародного приватного права України з урахуванням *acquis* ЄС; наукове обґрунтування механізмів правового регулювання транскордонних відносин в умовах воєнного стану; дослідження проблем юрисдикції, визнання та виконання судових рішень в умовах масової міграції. Окремого наукового осмислення потребує й трансформація судової практики України у сфері МПП в умовах післявоєнної правової реконструкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2709-15?utm_source=chatgpt.com#Text.
2. Sushch O. Private International Law of Ukraine in Modern Conditions. *Law and innovative society*. URL: https://www.researchgate.net/publication/394330221_PRIVATE_INTERNATIONAL_LAW_OF_UKRAINE_IN_MODERN_CONDITIONS.
3. Morten M. Fogt Private International Law In An Era Of Change. *European Association of Private International Law series*. URL: <https://www.elgaronline.com/edcollbook/book/9781035331802/9781035331802.xml>.
4. Матвєєва А.В. Актуальні трансформаційні процеси у міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 1 (43). 64-72. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2022-43-1-64-72>.
5. Сердюк Н.А. Право на мир: сучасне розуміння та нові виклики. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 2(19). 73–82. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(19\)-2025-73-82](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(19)-2025-73-82).
6. Задорожна С.М. Загальні принципи у класичному міжнародному праві: Вестфальський мир. *Право і суспільство*. 2018. № 6. 241-245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2018_6_43.
7. Silvia Marino The protection of human rights in the theory of private International law. *AMEDIP*. URL: <https://amedip.org/the-protection-of-human-rights-in-the-theory-of-private-international-law>.
8. Пасечник О.В. Статика та динамізм міжнародно-правового регулювання в аспекті системи джерел сучасного міжнародного права. *Нове українське право*. 2023. Вип. 3. 96-105. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.14>.

9. Thomas Pfeiffer Private International Law. *Oxford Public International Law*. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1458>.
10. Мануїлова К.В., Гребенюк Д.О. Виклики сучасного міжнародного права: від публічного до приватного. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. 619–623. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/149>.
11. Streltsova Ye.D. Interaction of international and domestic law: some reflections on the issue of compliance of ukrainian law with the international legal obligations of Ukraine. *Правова позиція*. 2022. № 4(37). 225-231. URL: https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/42.pdf?utm_source=chatgpt.com.